

ДЖЕРЕЛА

1. *Божович Л. И.* Проблемы формирования личности / Л. И. Божович // Избр. психол. тр. — М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. — 352 с.
2. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. — Ростов н/Д., 1996. — 512 с.
3. Психология и культура. — СПб, 2003.
4. *Семикин В. В.* Психологическая культура в образовании человека / В. В. Семикин. — СПб: СОЮЗ, 2002.

В статье раскрывается содержание понятия психологическая культура будущего педагога. Психологическая культура — это своеобразный путь, условие, играющая важную роль в профессиональной деятельности будущего учителя.

Ключевые слова: психологическая культура личности, профессионал, учебно-профессиональная деятельность студентов, образовательная деятельность.

In the article maintenance of concept opens up psychological culture of future teacher. A psychological culture is an original way, condition, playing an important role in professional activity teacher.

Key words: psychological culture of personality, professional, educational-professional activity of students, educational activity.

УДК 159.929

О. А. Чала,

*старший викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту психології і соціальної педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка*

АГРЕСИВНІСТЬ І ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ФАКТОРИ ДЕСТРУКТИВНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ СТУДЕНТІВ

В роботі подано результати констатувального дослідження проблеми виявів деструктивної конфліктності юнацтва. Проаналізовано виявлені взаємозв'язки між агресивністю, тривожністю та деструктивною конфліктністю студентів як представників юнацького віку.

Ключові слова: агресія, агресивність, ворожість, тривожність, деструктивна конфліктність.

Підвищена агресивність особистості є однією з найбільш розповсюджених проблем, з якими доводиться працювати сучасним практикуючим психологам. Агресивна поведінка виявляється в багатьох людей як відображення їх безпосередності та імпульсивності. Однак у певній категорії особистостей агресія як стійка форма поведінки не лише зберігається, а й розвивається, трансформуючись у стійку рису особистості. Як наслідок, знижується продуктивний потенціал людини, звужуються можливості повноцінної комунікації, деформується її особистісний розвиток. Агресивна людина завдає клопоту не лише оточенню, а й собі.

Вияви агресивності та тривожності мають місце і щодо представників юнацького періоду. Перебуваючи на теренах осмислення та розв'язання ґрунтовних психологічних завдань подальшого життєвого самовизначення та початку самореалізації, молода людина зіштовхується з суттєвими суперечностями, як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Складності розв'язування цих суперечностей, невизначеність соціальної ситуації та дефіцит внутрішніх ресурсів юнака схильні викликати зростання тривожності та агресивності. В свою чергу, дані емоційно-поведінкові прояви можуть спровокувати закріплення деструктивної конфліктності як негативної особистісної якості молоді людини. Ця якість негативно впливатиме на процеси соціалізації та індивідуалізації юнака. Зважаючи на розповсюдженість означеної вище ситуації, завданням психологічної практики є профілактика та корекція надмірної агресивності та тривожності юнаків. Реалізація цього завдання можлива за умов детального вивчення проблеми зв'язку агресивності, тривожності та деструктивної конфліктності, що і стало предметом нашого аналізу.

Метою роботи є виявлення взаємозв'язку між агресивністю й тривожністю як емоційно-поведінковими проявами та деструктивною конфліктністю як негативною особистісною якістю представників юнацького віку.

Перебуваючи в статусі студента, молода людина неминує зіштовхується з ситуаціями, що ускладнюють або й унеможливають задоволення її базових психологічних потреб. Емоційна та поведінкова ре-

акція студента на фрустраційну ситуацію суттєво залежить від сформованих рис його особистості. В багатьох випадках має місце вияв надмірної агресивності та тривожності. Предметом нашого локального наукового аналізу в контексті вивчення загальної проблеми деструктивної конфліктності юнаків стало вивчення зв'язків цією негативною особистісною якістю й агресивністю та тривожністю.

Першочерговою проблемою фігурує з'ясування термінологічного тезаурусу. Так, агресивність зазвичай розуміють як прагнення завдати умисної шкоди іншому об'єкту, причому її ознаки можуть бути фізичними і вербальними, безпосередніми і опосередкованими [1, с. 211].

Супутньою до агресивності є категорія ворожості, яка тлумачиться неоднозначно. Так, існує поняття про ворожість як ознаку агресії: це навіть не дії або слова, а загальне упереджене сприйняття оточення як ворожого у поєднанні з бажанням не лише нашкодити, а й захиститися від нього. Ворожість, за А. О. Реаном [6, с. 389] – агресія, при якій головною метою агресора є нанесення шкоди та провокування страждань жертви.

У Великому тлумачному психологічному словнику знаходимо наступні пояснення: «Ворожість – тривалий емоційний стан, що характеризується ворожнечею щодо інших та бажанням нанести їм шкоду та спричинити біль. Ворожнеча – інтенсивна та тривала неприязнь, при якій почуття проявляються активно і відкрито» [2, с. 152].

Термін «тривожність» використовується для позначення стійких індивідуальних схильностей особистості відчувати стан тривоги, занепокоєння та страху. У цьому випадку тривожність означає рису особистості. При підвищеній тривожності спілкування в людини стає вибіркоким, емоційно нерівним і, як правило, обмежується старим колом прихильностей. Ускладнюються контакти з незнайомими людьми, їй важко почати розмову. На думку А. Г. Андрєєвої [1], тривога в більшій мірі властива людям з розвинутим почуттям власної гідності, відповідальності, обов'язку. У зв'язку з цим тривога виступає і як занепокоєння й почуття відповідальності за життя, благополуччя як своє, так і близьких.

Наше трактування деструктивної конфліктності особистості зводиться до бачення її як психологічного феномену, що має прояв у деструктивній поведінці в конфліктних ситуаціях, продукуванні конфліктів і конфліктогенів, наявності деструктуючих внутрішніх конфліктів.

Американські психологи Е. Еріксон [8], Г. Крайг [4], Ф. Райс [7] схильні пов'язувати завищену тривожність та агресивність юнаків з проблемами становлення їх особистісної ідентичності.

Опис досліджень російських психологів [6, с. 384] виявляє тенденцію зв'язку агресивності з самооцінкою та характерологічними якостями юнацтва, висвітлює питання динаміки різних форм агресивності та статевої диференціації щодо її вираження. Тривожність є емоційним супроводом проблем особистісного та професійного визначення юнаків, негараздів у сферах навчально-професійної діяльності та міжособистісного спілкування.

Для визначення зв'язку між агресивністю, тривожністю та деструктивною конфліктністю юнаків нами було укладено та впроваджено програму констатувального дослідження, проведеного з студентами 2 курсу напряму підготовки «Початкова освіта» Київського університету імені Бориса Грінченка у кількості 54 особи.

У фокус нашого практичного дослідження потрапили:

- рівень особистісної тривожності,
- рівень загальної агресивності та її локальних проявів,
- рівень ворожості,
- рівень особистісної та професійно спрямованої фрустрованості,
- використання стилів реагування під час конфліктів.

На підставі аналізу наукових джерел ми сформулювали гіпотезу про існування зв'язку між деструктивною конфліктністю та агресивністю й тривожністю особистості. Так, причиною деструктивної конфліктності студентів може стати стан фрустрації, високий рівень агресивності, що провокуватиме конфліктність і супроводжуватиме її. Висока тривожність може бути запобіжним чинником для розвитку деструктивної конфліктності, оскільки часта та надмірна тривога переживається невпевненими, сором'язливими особистостями. Важливою ознакою деструктивної конфліктності вважаємо значне домінування такого стилю реагування у конфліктах, як конкуренція, де людина домагається свого будь-якою ціною, ігноруючи інтереси іншого.

Первинними діагностичними знаряддями стали методика К. Томаса та Р. Кілмена [3, с. 277] щодо виявлення домінуючого стилю реагування в конфлікті, опитувальник визначення тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна [5, с. 55], модифікована методика діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. І. Вассерман) [5, с. 124], опитувальник виявлення рівня агресивності А. Басса – А. Дарки [5, с. 92].

Аналізуючи результати дослідження рівня агресивності та ворожості студентів, виявляємо невтішну картину переважання їх завищеного рівня (рис. 1).

Проблемність ситуації підтверджують і середньостатистичні показники агресивності та ворожості щодо всієї вибірки досліджуваних – 74 бали та 77 балів відповідно (норму становить 65 балів за шкалою агресивності та 56 балів за шкалою ворожості).

При проведенні даного опитування ми зафіксували схильність студентів виражати тенденцію до аутоагресії, тобто злостивості, спрямованої на самого себе, чим можемо пояснити переважання рівня ворожості над рівнем агресивності.

Заслугує на увагу виявлене нами співвідношення рівня фізичної та вербальної агресії, що виявлялось опитувальником. Попри той факт, що більшість досліджуваних становили дівчата, суттєвої розбіжності у показниках даних видів агресії (приміром, на користь вербальної) не було виявлено. Навпаки, рівень вербальної агресії досліджуваних сягнув позначки 66 %, тоді як фізичної – 70 %.

Недостатньо сприятливо для успішної самореалізації опитаних виглядає картина виявлення рівня їх особистісної тривожності, оскільки щодо майже третини студентів (31 %) вона є високою (рис. 2).

Відповідно до отриманих даних, показник середньостатистичного рівня особистісної тривожності всієї вибірки опинився в діапазоні високого (50 балів при верхній межі помірного рівня 45 балів). Зауважимо, що в ході дослідження встановлено кореляційний зв'язок між тривожністю та ворожістю (кореляція Пірсона становить 0,403**). Відтак, високий рівень тривожності сприяє зростанню ворожості, що в свою чергу, провокує вияви деструктивної конфліктності студентів.

Наступним кроком є аналіз даних щодо рівня фрустрованості опитаних. Опрацьовані дані виявили, що фрустрованість як стан особистості є характерною для опитаних у різному діапазоні вияву. Зазвичай фігурує поєднання і особистісної, й професійно спрямованої фрустрованості щодо різних рівнів (детально в табл. 1). Кореляційний аналіз засвідчив тенденцію прямого зв'язку між цими виявами фрустрованості (0,452**).

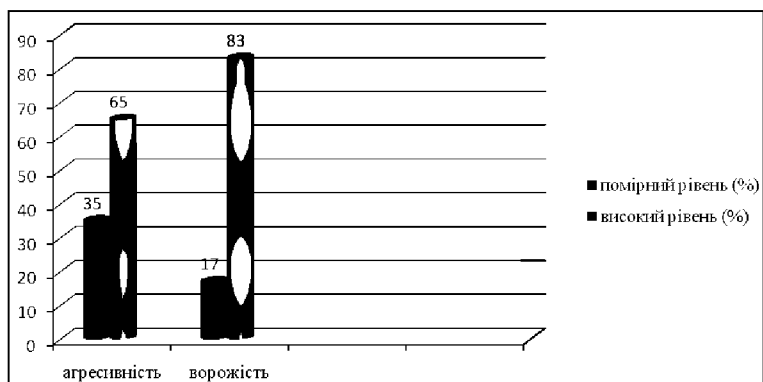

Рис. 1. Показники рівня агресивності та ворожості

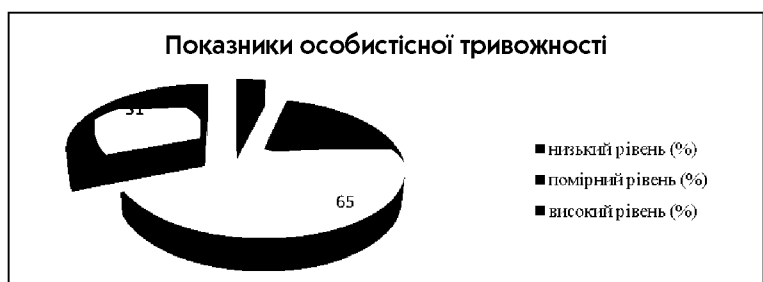

Рис. 2. Розподіл рівнів особистісної тривожності

Таблиця 1

СПІВВІДНОШЕННЯ РІВНІВ ПРОФСПРЯМОВАНОЇ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ФРУСТРОВАНОСТІ

Комбінації видів фрустрації	Рівні фрустрованості											
	низький-низький	дуже низький-дуже низький	дуже низький-низький	низький-дуже низький	низький-помірний	низький-високий	дуже низький-відсутній	низький-середній	дуже низький-помірний	помірний-дуже низький	помірний-низький	помірний-помірний
Кількість носіїв (%)	10	10	10	15	15	5	5	5	5	5	5	10

Середнє значення показників професійно спрямованої фрустрованості майже збігається з середнім показником особистісної фрустрованості (1,75 у.о. до 1,70 у.о.), однак розподіл за рівнями дещо різниться, оскільки є більше носіїв помірного та високого рівня особистісної фрустрованості (рис. 3 та рис. 4).

Отже, 31 % опитаних студентів може виявляти деструктивну конфліктність на підставі високих показників фрустрованості особистісної та професійно спрямованої сфер. Однак, при дослідженні зв'язків між фрустрованістю та тривожністю й агресивністю було виявлено наявність як прямої, так і зворотної кореляції. Зокрема, кореляція Пірсона щодо професійно спрямованої фрустрованості та агресивності має зворотний характер (-0,320*), а щодо тривожності зафіксовано прямий зв'язок (0,348*). Це означає, що зростання рівня професійно спрямованої фрустрації тягне за собою підвищення тривожності особистості та зменшення її агресивності.

Рис. 3. Розподіл даних за рівнем професійно спрямованої фрустрації

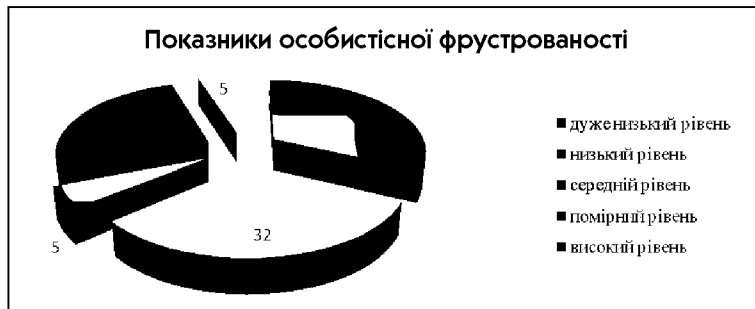

Рис. 4. Розподіл даних за рівнем особистісної фрустрації

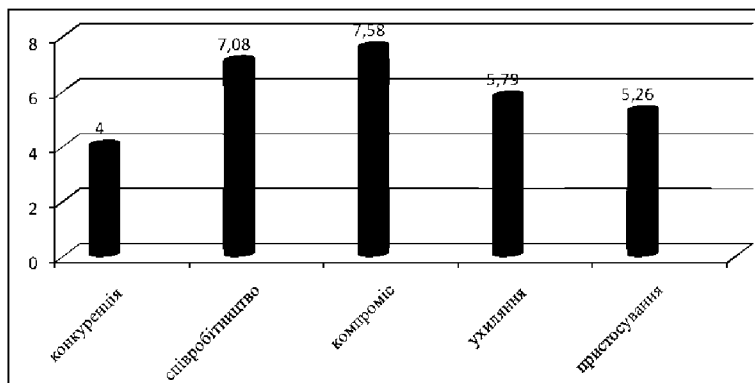

Рис. 5. Частота використання студентами стилів реагування у конфлікті

щує частоту використання пристосування, і навпаки. Помічено стійку пряму кореляцію між пристосуванням та ворожістю ($0,424^{**}$), припускаємо, що мова йде про ворожість як аутоагресію. Однак, не підтверджено припущення про зв'язок зворотного характеру між агресивністю та співробітництвом чи компромісом. Це означає, що недостатньо бути лише неагресивним, щоб конструктивно розв'язувати міжособистісний конфлікт.

Дане дослідження засвідчило також існування стійких зв'язків між конкуренцією та іншими стилями реагування у конфлікті, а саме: конкуренції з ухиленням ($-0,572^{**}$) та конкуренції з пристосуванням ($-0,524^{**}$). Тобто, по суті, ці стилі є взаємовиключними.

На підставі отриманих даних можна вважати групою ризику щодо формування та закріплення деструктивної конфліктності студентів з конкуренцією як домінуючим стилем реагування в конфлікті, тим паче, що цей стиль прямо корелює з агресивністю особистості. Також проблемною вбачаємо ситуацію переважання пристосування, так як розглядаємо цей стиль каталізатором щодо перспективної появи деструктивної конфліктності.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки.

Внаслідок теоретичного аналізу наукових джерел було сформульовано гіпотезу про зв'язок агресивності, тривожності та деструктивної конфліктності юнаків, на перевірку якої спрямовувалось подальше констатувальне дослідження.

Опитана вибірка студентів продемонструвала високі показники рівня агресивності, як вербальної, так і фізичної, при переважанні останньої. Третині студентів притаманний високий рівень особистісної

Ймовірним є й зв'язок зворотного характеру — зростання тривожності та послаблення агресивності виступить чинником збільшення фрустрації особистості, в тому числі й щодо професійно спрямованої сфери, оскільки мова йде про досліджуваних студентів. Ми тлумачимо цей факт через розгляд агресії як інструмента, що сприяє досягненню мети. Натомість, висока тривожність стає на заваді цьому. Відповідно, фрустрація як стан пригнічення через неспроможність досягнути мети, посилюється у випадку зростання тривожності та усунення агресивності.

Те припущення, що агресія може фігурувати як знаряддя досягнення мети, підтверджують й дані кореляційного аналізу результатів виявлення типового стилю реагування студентів під час конфлікту.

Психологи К. Томас та Р. Кілмен [4, с. 277] виокремили п'ять типових стилів реагування людини у конфліктній ситуації: конкуренція, співробітництво, пристосування, компроміс, ухилення. Опрацьовані результати тестування виявили тенденцію до найчастішого використання студентами стилів компромісу та співробітництва. Натомість, найменше опитані вдаються до конкуренції (рис. 5).

Нами було виявлено прямий зв'язок агресивності з конкуренцією (кореляція Пірсона становить $0,518^{**}$). Щодо інших стилів реагування у конфлікті, то зафіксовано зворотну кореляцію між агресивністю та ухиленням ($-0,406^{**}$), що вельми логічно. Заслугує на увагу виявлена тенденція зв'язку агресивності з пристосуванням зворотного характеру ($-0,356^{**}$), відтак зростання агресивності змен-

тривожності. Попри високі показники агресивності, найбільш вживаними стилями реагування під час конфлікту щодо опитаних є компроміс та співробітництво.

Базуючись на даних аналізу, було встановлено зв'язки прямого характеру між агресивністю та конкуренцією, зворотню кореляцію щодо агресивності та ухилення й пристосування.

Зафіксовано взаємовплив тривожності та агресивності на рівень особистісної та професійно спрямованої фрустрованості. Дослідження виявило, що прямо корелюють між собою й такі несприятливі прояви особистості, як тривожність та ворожість.

Чинниками деструктивної конфліктності студентів фігурують високий рівень агресивності й фрустрованості та домінування конкуренції й пристосування при розв'язанні ними міжособистісних конфліктів.

ДЖЕРЕЛА

1. *Андреева Г. М.* Социальная психология: учеб. пособ. / Г. М. Андреева. — М. : Наука, 1999. — 325 с.
2. Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур (Penguin). Том 1 (А — О): Пер. с англ. — М. : Вече, АСТ, 2000. — 592 с.
3. *Журавська Л. М.* Соціально-психологічний тренінг: розвиток якостей особистості працівників сфери туризму: навч. посібник для студ. ВНЗ / Л. М. Журавська. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. — 312 с.
4. *Крайг Г.* Психология развития / Г. Крайг. 7-е международ. изд. — СПб. : Издательство «Питер», 2000.
5. *Малкина-Пых И. Г.* Психосоматика: Новейший справочник. / И. Г. Малкина-Пых. — М. : Изд-во Эксмо; СПб. : Сова, 2003. — 928 с.
6. Психология среднего возраста, старения и смерти / Под ред. А. А. Реана. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК; М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003 — С. 112 — 113.
7. *Райс Ф.* Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. — СПб. : Питер, 2000. — 619 с.
8. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. — М. : Изд. гр. «Прогресс», 1996. — 344 с.

В работе освещены результаты констатирующего исследования проблемы проявлений деструктивной конфликтности юношества. Проанализированы обнаруженные взаимосвязи между агрессивностью, тревожностью и деструктивной конфликтностью студентов как представителей юношеского возраста.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, враждебность, тревожность, деструктивная конфликтность.

The results of research of problem of displays of destructive conflict of youth are in-process lighted up. The found out intercommunications is analyzed between an aggressiveness, anxiety and destructive conflict of students as representatives of youth age.

Key words: aggression, aggressiveness, hostility, anxiety, destructive conflict.